

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ У МІЖНАРОДНИХ КОРПОРАЦІЯХ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Розглянуто основні положення економічної синергетики як методологічної бази дослідження складних економічних систем. Запропоновано синергетично-інформаційну модель прийняття управлінського рішення на засадах поєднання організаційних та самоорганізаційних принципів.

The substantive provisions of economic synergetics as a methodological base of difficult economic systems research are considered. The synergetical-informative model of making administrative decision on principles of organizational and selforganizational principles combination is offered.

Ключові слова: аттрактор, біфуркація, економічна синергетика, інформація, міжнародна корпорація, синергетичне управління, управлінське рішення, флуктуація.

Вступ. В умовах глобалізації суттєво ускладнюється конкурентна боротьба на світовому ринку, а тому успіх міжнародних корпорацій безпосередньо залежить від спроможності керівництва приймати та впроваджувати управлінські рішення, адекватні стратегічним цілям корпорації та умовам зовнішнього середовища. Теорії управління, які виходять із детерміністських уявлень про наявність вичерпної інформації щодо майбутніх умов функціонування об'єкта, очевидно, не здатні описати багато істотних моментів розвитку економічних систем. У межах детерміністського підходу неможливо описати процес адаптації управлінських рішень до нової інформації, їхню гнучкість. У багатьох випадках менеджерам доводиться приймати рішення на підставі побудови системи гіпотез, зокрема, через відсутність вичерпної, достовірної інформації. А це призводить до ризику, відхилення від цілей, недоотримання очікуваних результатів, можливих збитків, які можуть виникнути через недостатню обґрунтованість (помилковість, неадекватність) гіпотез. Відповідно, виникає потреба в удосконаленні методології розробки управлінських рішень з урахуванням специфіки внутрішньої структури міжнародної корпорації та мінливості чинників зовнішнього середовища.

На нашу думку, методологія економічної синергетики може стати ефективною базою для обґрунтування ефективності управлінських рішень у міжнародній корпорації. Як відомо, центральними моментами синергетичного вчення є нерівноважність, незворотність, відкритість, дисипативність, гетерогенність, нелінійність, на відміну від класичної парадигми економічної теорії, що тяжіє до рівноважних станів, зворотності, закритості, гомогенності, лінійності. Саме економічна синергетика зрівнює в статусі хаос і порядок, детермінізм і випадковість, стійкість і нестійкість, стабільність і нестабільність.

Наукова апробація понятійного апарату та методологічного інструментарію синергетики здійснена у дослідженнях Г. Хакена, І. Пригожина, В.-Б. Занга, С. Курдюмова, Г. Малинецького, О. Князевої, Д. Чернавського та ін. Напрямок економічної синергетики активно розробляється у працях І. Ансоффа, В. Білоуса, В. Вагуріна, О. Васильєва, Н. Гражевської, Л. Євстигнєєвої, Р. Євстигнєєва, С. Єрохіна, Т. Ісаєвої, А. Качинського, С. Копілевича, С. Мочерного, І. Осадчого, Ж. Поплавської, В. Решетило, В. Тарасевича, І. Урманова, Є. Ходеківського, І. Черленяка, О. Шевчука та ін. Водночас питання про роль синергетичної складової у процедурі прийняття управлінського рішення, що реалізується в умовах глобального економічного простору, залишається майже не висвітленим у працях зарубіжних та вітчизняних вчених.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних передумов удосконалення процедури прийняття ефективних управлінських рішень у міжнародних корпораціях із застосуванням категорійного апарату та інструментарію економічної синергетики.

Результати дослідження. Згідно з традиційним баченням, управлінське рішення є результатом аналізу суб'єктом управління інформації про стан системи та визначення сукупності дій, необхідних для ефективного розв'язання або уникнення проблем з конкретною метою. Процес прийняття рішень складається з ідентифікації проблем (можливостей) та вибору оптимального рішення щодо їх подолання (використання) [1, с. 177]. Класичні концепції і школи менеджменту орієнтовані на пошук різних способів впливу суб'єкта на об'єкт управління для більш ефективного використання його фізичного, психологічного та інтелектуального потенціалу у підприємницьких цілях. Але наприкінці ХХ ст. стало зрозуміло, що такий підхід вичерпав себе, а відтак, концепція "суб'єкт – об'єкт управління" поступово змінюється концепцією самоорганізації [2]. Знання загальносистемних принципів самоорганізації складних систем дає змогу в нечітких умовах розвитку системи, яка функціонує під впливом певного спектру дестабілізуючих чинників (флуктуацій), знайти і використати оптимальні внутрішні резерви, достатні для самоструктуризації системи без використання значних матеріальних і часових ресурсів.

В основу міжнародної діяльності компанії покладена певна сукупність управлінських рішень, що приймаються у даній сфері. Ефективне управління передбачає, що ця сукупність раціонально сформована, тобто: 1) охоплює усі ключові моменти, пов'язані з зовнішніми взаємодіями фірми; 2) забезпечує можливість послідовної реалізації генеральної цілі фірми на рівні поточних планів діяльності та

оперативних рішень; 3) не є суперечливою на внутрішньому рівні; 4) не є суперечливою на зовнішньому рівні; 5) орієнтована на оцінку тенденцій розвитку ситуації [1, с. 178-179].

Суттєвий інтерес з точки зору економічної синергетики являють вимоги внутрішньої та зовнішньої несуперечливості рішень. Зокрема, цікавою є ідея буквального трактування наведеної вимоги – як збільшення ймовірності одних цілей за умови реалізації інших. Така синергія цілей бажана, оскільки насправді важко досягти їх чіткого розподілу і виключити взаємовплив, особливо враховуючи їх належність до різних часових періодів і необхідність відповідної співвідпорядкованості. Певний взаємовплив завжди спостерігатиметься, і питання полягає не в тому, щоб його виключити, а в тому, щоб зробити його невід'ємним; оскільки надійність точкової оцінки (дорівнює “0”) завжди нижча, ніж інтервальної, є сенс одразу орієнтуватися на позитивний взаємовплив, тобто на одержання синергійного ефекту.

Зовнішня несуперечливість рішень з міжнародної діяльності вимагає пов'язування їхніх передумов і результатів з передумовами і результатами в інших сферах діяльності. У процесі виходу на нові ринки міжнародній корпорації необхідно зробити вибір на користь глобальної інтеграції чи високої швидкості реакції на цих ринках. В першому випадку головна компанія використовує стандартні централізовані процедури у структурних підрозділах, в другому – надає їм відносну автономію. Система чинників, які сприяють вибору глобальної інтеграції, має назву “тиск щодо глобалізації”; система чинників, що потребують швидкої реакції на місцевий попит, має назву “тиск щодо локалізації”. Відповідно, виважене управлінське рішення можна вважати синергетичною результуючою різноспрямованого тиску двох означених груп чинників.

Для прийняття ефективного управлінського рішення важливо пам'ятати, що система може досягти цілі не з будь-якого стану і тим паче не в будь-який проміжок часу. Щоб досягти бажаних характеристик, система повинна перебувати в “області досяжності”, тобто її параметри та параметри її середовища повинні досягти певних значень. Якщо функції системи об'єктивно зумовлені середовищем, то її ціль виражає внутрішні потреби складноорганізованої цілісності. При цьому провідна роль належить функції, яка уможливує існування системи у зовнішньому середовищі. Водночас ціль суттєво впливає на структуру та поведінку системи, виступаючи, так само як і функція, системоутворюючим фактором [3, с. 18-19].

Отже, важливими характеристиками системи, які розкривають логіку прийняття та впровадження управлінських рішень, є функціональність та синергетичність.

Функціональність системи – здатність забезпечити такий розподіл функцій та зусиль елементів, який приводить до виконання завдання. Функціональність системи має здатність адаптуватися, пристосовуватися, оволодіти можливостями та зміненими ресурсами у випадку зміни умов, в яких перебуває система. Водночас практика наукового дослідження показує, що існує процесуальна подібність у протіканні самоорганізації в різних середовищах, яка виражається подібними функціональними закономірностями.

Синергетичність системи – здатність створити умови, за яких система-середовище на основі взаємодії внутрішньої інформації та ресурсів з вхідними потоками створює продуценти, які мають еволюційну новизну та значущість; це здатність створювати системою структурно та інформаційно матеріалізовану нову якість. Іншими словами, система, яка здатна за рахунок взаємодії внутрішніх структурних якостей з потоками, що надходять ззовні, до створення нових продуцентів, необхідних для підтримання еволюційного процесу, є синергетичною. Під новими продуцентами розуміють продукти життєдіяльності, які виникають в надрах системи і є “новими” або важливими з погляду потоку еволюції. Синергетичність дає оцінку еволюційної здатності системи, її здатності коригувати мету та засоби, створювати умови відповідності засобів меті [4].

Загалом, синергетична система являє собою надскладний набір когерентних, інтерактивних процесів, які проявляються в часі у вигляді глобально стійких структур [5]. Процесуальність надскладних систем пояснює такі їх властивості, як нелінійність, генераційність, нерівноважність, відкритість, дисипативність, гетерогенність і, врешті-решт, здатність до самоорганізації. Синергетика акцентує увагу передусім на тому, що економічні системи можуть проходити через ієрархію нестійкого розвитку, і в них розвиваються дедалі більш складні структури. Такі нестійкості викликані зміною зовнішніх параметрів і можуть привести до нової просторово-часової організації системи. Зокрема, це демонструється виникненням раптових (структурних) змін, існуванням граничних циклів і хаосу, роллю, яку відіграють стохастичні процеси в економічній еволюції, ефектами часових масштабів і швидкостей установа відносної рівноваги в економічному аналізі тощо.

Вихідною тезою синергетики є ідея самоорганізації – принципова можливість спонтанного виникнення порядку й організації з безпорядку і хаосу, тобто без керуючого параметра ззовні. Самоорганізація економічної системи пов'язана з кооперативною взаємодією суб'єктів господарювання у процесі створення та реалізації нових, більш ефективних форм використання обмежених ресурсів з метою отримання надлишкових доходів. У результаті такої взаємодії відбувається стрибкоподібне зростання економічної ефективності, внаслідок чого система долає кризу та переходить у новий стан.

Отже, можна зробити висновок, що управлінські рішення міжнародної корпорації є проявом самоорганізації складної системи, що виражає прагнення системи до впорядкованості та рівноваги через зниження ступеня ентропії. Загалом, суть синергетичного підходу до стратегічного управління полягає в

тому, що його концепція орієнтована не на застосування зовнішніх управлінських впливів, а на використання внутрішніх резервів, властивих самій системі. При цьому важливою є не сила (величина, інтенсивність, тривалість) управлінського впливу, а його узгодженість з власним структуроутворюючим і економічним потенціалом, властивим даному суб'єкту, тобто використання управлінських дій, гомеоморфних до відповідного топологічного простору, структурним еквівалентом якого є конкретний об'єкт управління. Відтак, оптимальне функціонування системи можливе лише за ефективного використання механізмів самоуправління з гармонійним поєднанням управлінських впливів у просторі, часі та масштабі [6].

Синергетика розкриває феномен самоорганізованої критичності, згідно з яким для багатьох складних ієрархічних систем типовим є настання катастрофічних подій. Так, теорія біфуркацій характеризує будь-які неврівноважені процеси, пов'язані з нарощуванням флуктуацій, згасити які система самостійно не в змозі. Останні ймовірно породжують хаос або дисипативність – відхилення від рівноваги. У момент біфуркації система може піти не оптимальним шляхом розвитку і через випадковість вибору вийти на зовсім іншу траєкторію [7]. Природа виникнення “фактора непокори” може бути абсолютно випадковою, однак при наростанні сили дії такого фактора його енергія впливу може перерости максимально допустиме значення, яке може витримати або нейтралізувати організуючим впливом або енергією протилежно спрямованих сил сама система.

Вважається, що будь-яка здатна до самоорганізації цілісна система має свій власний атрактор – стан, який вона разом із середовищем формує і якого вона могла б досягти, якби усі початкові умови зовнішнього і внутрішнього середовища були б абсолютно постійними протягом всього часу руху системи до своєї цілі. Атрактивна ціль виступає в ролі межі, по мірі наближення до якої розвиток системи сповільнюється, процеси у системі стабілізуються, система в цілому входить у режим стійкого розвитку, або динамічної рівноваги. За частоти зміни умов, яка перевищує тривалість формування руху системи до цілі, втрачається можливість формування порядку, впорядкованого руху, розвивається хаос [8, с. 53-55].

Нелінійність, яка приводить до наявності багатьох атракторів, наділених різними властивостями, у підсумку приводить до існування “горизонту подій”, тобто області значень контрольних параметрів, в якій система наділена даним атрактором. У точці біфуркації він втрачає стійкість, і система, як правило, випадковим чином переходить на новий атрактор. Характерна особливість нелінійних систем і нелінійного підходу в цілому – можливість множинності станів, множинності шляхів розвитку. При цьому число станів, їх якісні властивості визначаються властивостями самої системи. Якщо система перебуває далеко від точки біфуркації, зовнішній вплив може змінити лише кількісні властивості системи, тоді як якісна поведінка системи не зміниться. Однак поблизу точки біфуркації найменші зміни у зовнішньому впливі можуть (разом з флуктуаціями) змінити властивості системи кардинальним чином.

Таким чином, логіка синергетичного підходу підводить до висновку, що економічні системи мають не один, а декілька альтернативних шляхів еволюції, які визначаються набором так званих атракторів соціально-економічних середовищ. Зміни, що відбуваються в цих середовищах, призводять до змін у наборі атракторів, а отже, й до зміни спектру можливих шляхів у майбутнє. Синергетична парадигма дозволяє зрозуміти природу емерджентного зростання та уникнути небажаних біфуркацій. Йдеться про те, що у випадку появи ознак катастрофи, зміни, що наростають, потрібно не пригнічувати, а переключати на протилежні режими на основі використання специфічних стійких структур – атракторів, їх оптимальної просторово-часової організації. Загалом управління у складних системах зводиться до визначення можливих атрактивних станів, вибору з них бажаного і вибору засобів для підштовхування системи до цього стану.

З урахуванням розглянутих вище базових положень економічної синергетики нами запропонована синергетично-інформаційна модель прийняття управлінського рішення керівництвом міжнародної корпорації на засадах поєднання організаційних та самоорганізаційних принципів (рис. 1).

Основна ідея запропонованої моделі полягає в тому, що управлінські рішення керівництва міжнародної корпорації, впливаючи на швидкість появи нових елементів у системі та механізми використання елементів у процесі функціонування системи, дозволяють ініціювати та оцінити процес самоорганізації, уповільнити або прискорити його інтенсивність. У свою чергу, як стверджує С. Копілевич [9], зміна параметрів самоорганізації може мати два кінцевих результати: або система переходить на новий рівень структурної організації, або загострюється криза системи і вона може навіть припинити своє існування. Такий підхід пов'язує динамічні характеристики системи з функцією її стану, що характеризує зміну її впорядкованості.

Окремо слід зазначити, що постійне збільшення інформаційного розмаїття, яке супроводжується ефектами асиметрії, обумовлює ускладнення економічних систем, що передусім проявляється у властивостях дисипативності, когерентності, гетерогенності. З одного боку, інформація як детермінанта стану складної системи виступає умовою формування організаційного потенціалу впорядкованості, але, з іншого боку, завжди є потреба в удосконаленні інформаційної впорядкованості за рахунок виважених управлінських рішень. На нашу думку, це може слугувати свідченням наявності взаємозв'язку і взаємопереходу організаційних та самоорганізаційних принципів управління.

Цікавим у цьому зв'язку є співвідношення понять самоорганізації та організації. Якщо

самоорганізація як джерело креативності заснована на максимізації ентропії, мінімізації дисипації, зростанні різноманітності та зменшенні стійкості задля розвитку, то організація передбачає узгодження та впорядкування на основі ієрархічності, керованості, мінімізації різноманітності, оптимізації дисипації задля підвищення стійкості та стабілізації життєдіяльності системи. На думку сучасних дослідників, організаційні, самоорганізаційні та управлінські засади розвитку соціально-економічних систем перебувають у нерозривній і водночас суперечливій єдності, а їх динамічний синтез являє собою гармонічну пульсацію з періодичним переважанням то однієї, то іншої тенденції. Ця взаємодія є нерівноважно нелінійною і, як правило, асиметричною [6].

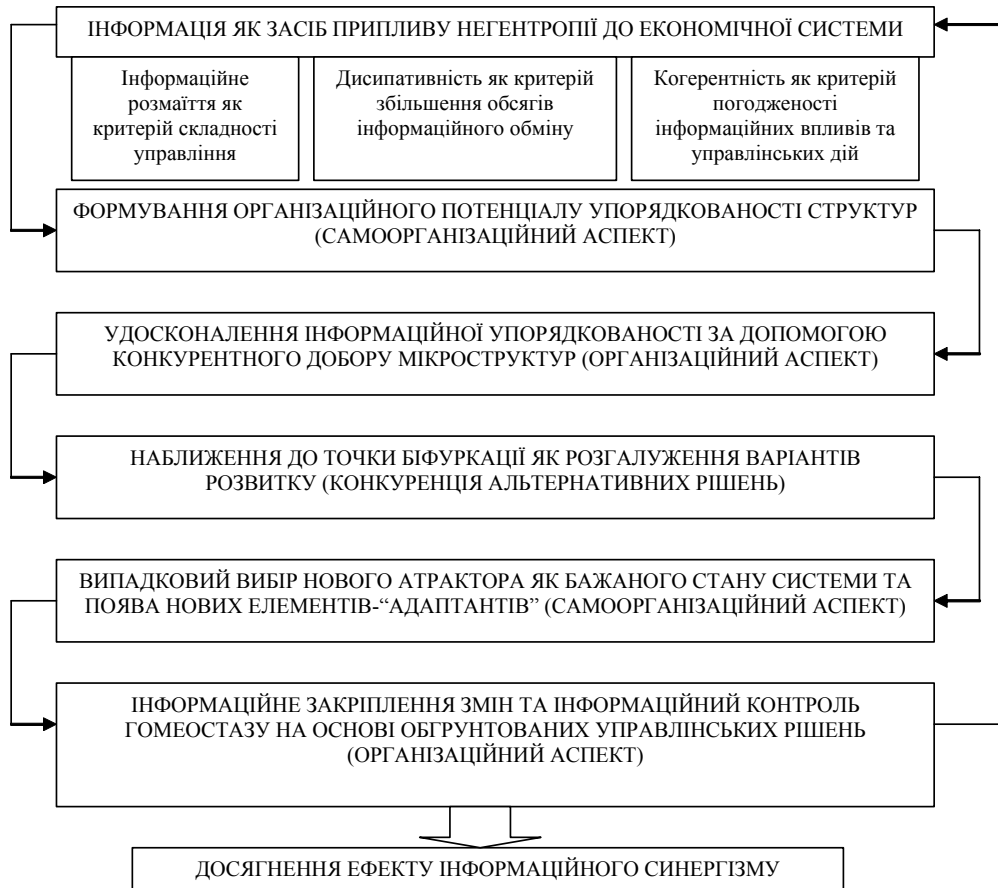

Рис. 1. Синергетично-інформаційна модель прийняття управлінського рішення

Слід враховувати, що як організаційні, так і управлінські впливи є похідними від самоорганізації й розвиваються у формальних структурах (організаціях) під впливом неформальних відносин, що самоорганізуються. Більше того, самоорганізація включена у процес управління як його складова. Організація виявляє себе як частковий випадок самоорганізації, як момент фіксації становлення системи (організації), яка досягає нових якісних властивостей. У свою чергу, управління виступає як інструмент, що підтримує динамічну організованість системи. За умов, коли управління є довільним (тобто таким, що суб'єктивно спрямовується на закріплення організації на одному з досягнутих рівнів становлення системи), самоорганізація сприяє подоланню консерватизму організації шляхом її дезорганізації і таким чином знову (нерідко через подолання криз або катастроф) включається у процес подальшого розвитку складної системи.

Ризикованість окремих управлінських рішень із синергетичної точки зору пояснюється флуктуаціями, непередбачуваний вплив яких “підштовхує” систему до точки біфуркації, в якій здійснюється вибір нового аттрактора як кінцевої області фазової траєкторії руху. Для синергетичного управління важливим є те, що система потрапила у точку біфуркації і очікується етап вибору нової якості. Цілком зрозуміло, що синергетичне управління є управлінням розвитку, і тому говорити у цьому контексті про стаціонарність системи, тобто про отримання результатів діяльності певної якості й у певній кількості, некоректно. Інструментарієм синергетичного управління є проектно-цільове управління. Внаслідок реалізації цільового проекту новий порядок (закон самоорганізації) привноситься у систему, змінюється її базова організаційна культура, тобто система набуває іншої якості. І лише після цього можна застосовувати традиційні механізми системного та лінійного управління [10].

Важливо підкреслити, що в ході трансформації змінюється якісний стан системи, в ній з'являються нові елементи, які дозволяють пристосуватися до нових умов функціонування. У даному контексті

управлінські рішення сприяють інформаційному закріпленню корисних змін, забезпечуючи гнучкість стратегії розвитку. Основна мета застосування керівного інформаційного принципу – визначити таке сполучення в просторі і часі потоків інформації, фінансових коштів, матеріально-енергетичних та людських ресурсів, яке б забезпечило максимальне досягнення поставлених цілей за мінімальних витрат, що може трактуватися як ефект інформаційного синергізму.

Висновки. Синергетична парадигма дозволяє по-новому оцінити ефективність процедури прийняття управлінського рішення, передусім, у міжнародних корпораціях, які функціонують в умовах надскладного міжнародного бізнес-середовища. Традиційні механізми лінійного і системного управління стають непридатними для систем, що перебувають у нерівноважному стані, поблизу точок біфуркації. В разі переростання критичної межі стану рівноваги важливість навіть однієї незначної флуктуації зростає, оскільки вона може бути визначальною при виборі типу атрактора як майбутнього шляху розвитку системи. В означеному стані заздалегідь запрограмовані управлінські рішення можуть виявитись неефективними, а тому доцільно залучати механізми самоорганізації, які дають змогу активізувати діяльність і виявити приховані потенційні резерви суб'єкта, що можуть забезпечити досить потужну зворотну стабілізуючу дію. Запропонована синергетично-інформаційна модель прийняття управлінського рішення дозволяє здійснити перехід від традиційних методів управління міжнародними корпораціями до методів самоуправління, що враховує внутрішню специфіку системи та стан зовнішнього середовища. На основі досягнутих результатів доцільно продовжувати дослідження щодо перспектив впровадження інструментарію економічної синергетики у процес розробки та реалізації стратегії міжнародної діяльності.

Література

1. Міжнародний менеджмент : [навч. посібник / за ред. О. Б. Чернеги. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 592 с.
2. Приходько В. О смене управленческих парадигм / В. Приходько, Т. Иванова // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 6. – С. 96-100.
3. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін : [монографія] / Гражевська Н. І. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
4. Черленяк І. Функціональність, синергізм та синергетичність організаційних систем / І. Черленяк // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2005. – № 3. – С. 64-72.
5. Тарасевич В. Постнеклассический вызов фундаментальной экономической науке / В. Тарасевич // Вопросы экономики. – 2004. – № 4. – С. 107-117.
6. Гражевська Н. Управління складними соціально-економічними системами в контексті синергетичної парадигми / Н. Гражевська // Вища школа. – 2008. – № 3. – С. 62-70.
7. Решетило В. П. Біфуркаційний характер інституційних змін соціально-економічних систем перехідного типу / В. П. Решетило // Економічна теорія. – 2007. – № 4. – С. 49-58.
8. Є. І. Ходаківський Авторитаризм, синергетика руйнувань і позитивних змін / Є.І. Ходаківський, І. Г. Грабар, Ю. С. Цал-Цалко. – Житомир, 2007. – 206 с.
9. Копілевич С. В. Синергетичний підхід до моделювання економічних явищ / С. В. Копілевич // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 7. – С. 75-77.
10. Осадчий І. Синергетика для педагогіки : про якісні стани освітніх систем та типи управлінських стратегій / І. Осадчий // Освіта і управління. – 2005. – № 3-4. Т. 8. – С. 38-42.

Надійшла 12.04.2010

УДК 331.548

М. І. ХРОМОВ

НАН України, Інститут економіки промисловості

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ПРОФПРИДАТНОСТІ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ В РІЗНИХ СФЕРАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СУСПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті виконано аналіз ролі профорієнтації в процесі формування професійних здібностей людини. Запропоновані напрями виявлення та оцінки профпридатності спеціалістів до роботи в різних сферах економічної та суспільної діяльності.

In this article it is done the analysis of the vocational orientation role in the process of forming the man professional capability. It is also proposed the directions of defining and estimating the specialists to be of use in different spheres of economical and social activities.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійна підготовка кадрів, кваліфікація персоналу, професійний відбір, якість робочої сили, людський капітал.

Вступ. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства, особливо в умовах становлення держави, зростає роль людського фактору, що передбачає підвищення вимог до якості